

Тернопільська обласна рада
Управління освіти і науки Тернопільської облдержадміністрації
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка

Кафедра гри на музичних інструментах та вокально-хорових дисциплін

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор навчальної роботи

М. Б. Боднар
“30” серпня 2016 року

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ
ДИСЦИПЛІНИ**

ПОСТАНОВКА ГОЛОСУ

з галузі 01 Освіта
за спеціальністю 014 Середня освіта
предметною спеціалізацією 014.13 Музичне мистецтво
за освітньо-професійною програмою бакалавра

Кременець – 2016 рік

Швидків М.Л., Афанасенко А.М. Постановка голосу : [робоча програма нормативної навчальної дисципліни для студентів з галузі 01 Освіта за спеціальністю 014 Середня освіта предметною спеціалізацією 014.13 Музичне мистецтво за освітньо-професійною програмою бакалавра] / М.Л. Швидків, А. М. Афанасенко. – Кременець, 2016. – 13 с.

30 серпня 2016 року

Розробник:

Швидків М.Л. – доцент кафедри гри на музичних інструментах та вокально-хорових дисциплін Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, заслужений артист України.

Афанасенко А.М. – старший викладач кафедри гри на музичних інструментах та вокально-хорових дисциплін Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри гри на музичних інструментах та вокально-хорових дисциплін

Протокол від 30 серпня 2016 року № 1

Завідувач кафедри

О. Г. Легкун

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, предметна спеціалізація, освітньо-професійна програма	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 13	Галузь знань 01 Освіта	Нормативна	
	Спеціальність 014 Середня освіта		
Змістових модулів – 16	Предметна спеціалізація 014.13 Музичне мистецтво	Рік підготовки	
		1-4-й	1-4-й
Загальна кількість годин – 390	Предметна спеціалізація 014.13 Музичне мистецтво	Семестр	
		1-8-й	1-8-й
		Лекції	
		Практичні, семінарські	
		Лабораторні	
		134 год.	32 год.
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 1 самостійної роботи студента – 2	Освітньо-професійна програма: програма підготовки бакалавра	Самостійна робота	
		256 год.	358 год.
		Форма контролю:	
		екзамени – 3, 5, 7 сем. диференційовані заліки – 2, 8 сем.	екзамени – 1, 5 сем. диференційовані заліки – 7, 8 сем.

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 34 % / 66 %

для заочної форми навчання – 8 % / 92 %

2. Мета та завдання навчальної дисципліни «Постановка голосу»

Метою викладання навчальної дисципліни «Постановка голосу» є формування стійких критеріїв якості співу і співацької майстерності; удосконалення вокально-технічних, художньо-творчих та виконавських вмінь та навичок студентів; здійснення естетичного виховання майбутніх вчителів музики; виховання уявлення про акустичне та художнє звучання голосу.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Постановка голосу» є: оволодіння своїм голосовим апаратом; знання і вміння бережливо працювати з дитячими голосами у вокально-хоровій роботі в процесі музичного виховання учнів на уроках музичного мистецтва; самостійне підвищення співацької та вокально-педагогічної майстерності в умовах практичної діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Постановка голосу» у студента формуються програмні **компетентності**.

Загальні:

- Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях самостійно вивчати нові методи і форми роботи та використовувати новітні педагогічні технології у практичній діяльності.
- Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків.

Спеціальні (фахові, предметні):

- Здатність до організації та здійснення вокально-хорової діяльності з учнями з урахуванням анатомо-фізіологічних особливостей організму у різні вікові періоди.
- Здатність до художньої інтерпретації музичних творів на належному виконавському рівні.

Програмні результати навчання:

- Демонструвати виконавські навички гри на музичному інструменті в процесі фахової діяльності.
- Розуміти жанрові особливості музичного мистецтва у контексті вітчизняного та зарубіжного досвіду, володіти знаннями музичних стилів і напрямків різних епох.
- Організувати вокально-хорову роботу в школі, враховуючи віковий та індивідуальний розвиток, особливості голосового апарату в учнів з метою збереження й укріплення їхнього здоров'я.
- Організувати навчальну діяльність школярів з урахуванням їхніх фізіологічних особливостей, а також фізичного розвитку учнів з особливими потребами; оцінювати результати навчання з метою визначення стану успішності.
- Вирішувати навчальні проблеми, оригінально та творчо мислити у процесі конструювання, інтерпретації та реалізації нестандартних педагогічних ситуацій.
- Виявляти здатність до продовження навчання з деяким ступенем автономії, що проявляється саморозвитку та самокорекції знань, моделювання траєкторії особистісного самовдосконалення у галузі музикознавчих питань шкільної освіти.
- Демонструвати здатність грамотно записувати нотний текст, будувати лади, інтервали та акорди від певного звуку чи в тональності, транспонувати мелодію, структурно аналізувати музичні уривки.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 390 год. / 13 кредитів ECTS

3. Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів

Змістовий модуль 1. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару.

- Вокальні вправи, вокалізи.
- Обробка української народної пісні.
- Самостійне опрацювання 2-х пісень шкільного репертуару (1-2 клас), написання анотації.

Змістовий модуль 2. Сольне виконання програми.

- Вокаліз.
- Народна пісня або твір із супроводом інструменту.
- Пісня шкільного репертуару (1-2 клас), анотація.

Змістовий модуль 3. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару.

- Вокальні вправи, вокалізи.
- Твір a-sarella.
- Обробка української народної пісні.
- Самостійне опрацювання 2-х пісень шкільного репертуару (1-2 клас), написання.

Змістовий модуль 4. Сольне виконання програми.

- Вокаліз.
- Народна пісня або твір із супроводом.
- Пісня шкільного репертуару (1-2 клас), анотація.

Змістовий модуль 5. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару.

- Вокальні вправи, вокалізи.
- Обробка української народної пісні.
- Самостійне опрацювання 2-х пісень шкільного репертуару (3-4 клас), написання анотації.

Змістовий модуль 6. Сольне виконання програми.

- Вокаліз.
- Авторська пісня із супроводом інструменту.
- Пісня шкільного репертуару (3-4 клас), анотація.

Змістовий модуль 7. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару.

- Вокальні вправи, вокалізи.
- Вокальний твір із супроводом інструменту.
- Самостійне опрацювання 2-х пісень шкільного репертуару (3-4 клас), написання анотації.

Змістовий модуль 8. Сольне виконання програми.

- Вокаліз.
- Художній твір з супроводом інструменту (арія чи романс).
- Пісня шкільного репертуару (3-4 клас), анотація.

Змістовий модуль 9. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару.

- Вокальні вправи, вокалізи.
- Твір a-sarella: пісні січових стрільців, колядки, щедрівки.
- Вокальний твір із супроводом.
- Самостійне опрацювання 2-х пісень шкільного репертуару (5-6 клас), написання анотації.

Змістовий модуль 10. Сольне виконання програми.

- Вокаліз.
- Вокальний твір із супроводом інструменту (арія чи романс).
- Пісня шкільного репертуару (5-6 клас), анотація.

Змістовий модуль 11. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару.

- Вокальні вправи, вокалізи.
- Вокальний твір із супроводом інструменту: Л.Лопатинський.
- Самостійне опрацювання 2-х пісень шкільного репертуару (5-6 клас), написання анотації.

Змістовий модуль 12. Сольне виконання програми.

- Вокаліз.
- Вокальний твір із супроводом інструменту (арія чи романс).
- Пісня шкільного репертуару (5-6 клас), анотація.

Змістовий модуль 13. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару.

- Вокальні вправи, вокалізи.
- Вокальний твір із супроводом інструменту, твір а-саpella.
- Самостійне опрацювання 2-х пісень шкільного репертуару (7-8 клас), написання анотації.

Змістовий модуль 14. Сольне виконання програми.

- Вокаліз.
- Вокальний твір із супроводом інструменту.
- Пісня шкільного репертуару під власний супровід (7-8 клас), анотація.

Змістовий модуль 15. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару.

- Вокальні вправи.
- Вокальний твір із супроводом інструменту, ансамбль.
- Самостійне опрацювання 2-х пісень шкільного репертуару (7-8 клас), написання анотації.

Змістовий модуль 16. Сольне виконання програми.

- Вокальний твір із супроводом інструменту (авторський або обробка).
- Арія чи романс.
- Пісня шкільного репертуару під власний супровід (7-8 клас), анотація.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару												
Тема 1. Вокальні вправи, вокаліз, обробка укр. нар. пісні. дві пісні шкільного репертуару (1-2 кл.).	22			8		14	22			2		20
Змістовий модуль 2. Сольне виконання програми												
Тема 2. Вокаліз,	23			9		14	32			2		30

обробка укр. нар. пісні або твір із супроводом, пісня шкільного репертуару (1-2 кл.). Письмова анотація на пісню шкільного репертуару.										
Усього годин	45		17		28	54		4		50
Змістовий модуль 3. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару										
Тема 3. Вокаліз, обробка укр. нар. пісні, твір a-capella, дві пісні шкільного репертуару (1-2 кл.).	23		9		14	-		-		15
Змістовий модуль 4. Сольне виконання програми										
Тема 4. Вокаліз, обробка укр. нар. пісні або твір із супроводом, пісня шкільного репертуару (1-2 кл.). Письмова анотація на пісню шкільного репертуару (1-2 кл.)	23		9		14	17		2		15
Усього годин	46		18		28	32		2		30
Змістовий модуль 5. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару										
Тема 5. Вокаліз, обробка укр. нар. пісні, твір a-capella, дві пісні шкільного репертуару (3-4 кл.).	22		8		14	22		2		20
Змістовий модуль 6. Сольне виконання програми										
Тема 6. Вокаліз, обробка укр. нар. пісні або твір із супроводом, пісня шкільного репертуару (3-4 кл.). Письмова анотація на пісню шкільного репертуару.	23		9		14	32		2		30
Усього годин	45		17		28	54		4		50
Змістовий модуль 7. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару										
Тема 7. Вокаліз, обробка укр. нар. пісні, твір a-capella, дві пісні шкільного репертуару (1-2 кл.).	23		9		14	15				15
Змістовий модуль 8. Сольне виконання програми										
Тема 8. Вокаліз,	23		9		14	17		2		15

романс, арія, бробка укр. нар. пісні чи твір із супроводом, пісня шкільного репертуару (3-4 кл.). Письмова анотація на пісню школьного репертуару (3-4 кл.).											
Усього годин	46		18		28	32			2		30
Змістовий модуль 9. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару											
Тема 9. Вокаліз, твір а-sarella, вокальний твір із супроводом дві пісні школьного репертуару (5-6 кл.).	22		8		14	22			2		20
Змістовий модуль 10. Сольне виконання програми											
Тема 10. Вокаліз, обробка укр. нар. пісні або твір із супроводом (арія, романс), пісня школьного репертуару (5-6 кл.). Письмова анотація на пісню школьного репертуару	23		9		14	32			2		30
Усього годин	45		17		28	54			4		50
Змістовий модуль 11. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару											
Тема 11. Вокаліз, ансамбль, вокальний твір із супроводом інструменту, дві пісні школьного репертуару (5-6 кл.).	23		9		14	15					15
Змістовий модуль 12. Сольне виконання програми											
Тема 12. Вокаліз; арія, романс, або обробка укр. нар. пісні чи твір із супроводом; пісня школьного репертуару (5-6 кл.). Письмова анотація на пісню школьного репертуару.	23		9		14	17			2		15
Усього годин	46		18		28	32			2		30
Змістовий модуль 13. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару											
Тема 1. Вокаліз, твір	22		8		14	22			2		20

а-capella, вокальний твір із супроводом, дві пісні шкільного репертуару (7-8 кл.).										
Змістовий модуль 14. Сольне виконання програми										
Тема 2. Вокаліз; арія, романс, або обробка укр. нар. пісні чи твір із супроводом; пісня шкільного репертуару (7-8 кл.) під власний супровід. Письмова анотація на пісню шкільного репертуару	23		9		14	32			2	30
Усього годин	45		17		28	54			4	50
Змістовий модуль 15. Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового репертуару										
Тема 3. Вокаліз, вокальний твір із супроводом, дві пісні шкільного репертуару (7-8 кл.).	21		6		15	26				24
Змістовий модуль 16. Сольне виконання програми										
Тема 4. Арія, романс або авторський твір; обробка укр. нар. пісні; пісня шкільного репертуару (7-8 кл.) під власний супровід. Письмова анотація на пісню шкільного репертуару	21		6		15	22			2	20
Усього годин	42		12		30	48			4	44
Загальна кількість годин	390		134		256	390			32	358

5. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Д.ф.	З.ф.
1.	Інструктивно-технічний матеріал, вивчення програмового матеріалу.	66	18
2.	Сольне виконання.	69	14
	Разом	134	32

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Д.ф.	З.ф.
1.	Опрацювання питань теорії звукоутворення, будови голосового апарату та технічних прийомів співу.	40	50
2.	Пісні шкільного репертуару (1-8 класи).	160	240

3.	Письмова анотація на пісню шкільного репертуару 1-7 класів.	30	38
4.	Просвітницько-творча громадська робота та наукові дослідження.	26	30
Разом		256	358

7. Методи навчання

Пояснення, розповідь, бесіда, створення ситуації пізнавальної новизни, практичні вправи, демонстрація, методи стимулювання інтересу до навчання, самоконтроль, виконання творчих завдань, створення ситуації зацікавленості.

8. Методи контролю

Індивідуально-дослідне завдання, усний, поточний, підсумковий контроль

9. Розподіл балів, які отримують студенти

I курс											
Модуль 1				Підсум. уроку	Сума	Модуль 2				Дифер. залік	Сума
Зм. 1		Зм. 2				Зм. 3		Зм. 4			
T1	с/р	T2	с/р	40	100	T3	с/р	T4	с/р	40	100
20	10	20	10					20	10		

II курс											
Модуль 3				Екзамен	Сума	Модуль 4				Підсумко вий урок	Сума
Зм. 5		Зм. 6				Зм. 7		Зм. 8			
T5	с/р	T6	с/р	70	100	T7	с/р	T8	с/р	40	100
10	5	10	5					20	10		

III курс											
Модуль 5				Екзамен	Сума	Модуль 6				Підсумкови й урок	Сума
Зм. 9		Зм. 10				Зм. 11		Зм. 12			
T9	с/р	T10	с/р	70	100	T11	с/р	T12	с/р	40	100
10	5	10	5					20	10		

IV курс											
Модуль 7				Екзамен	Сума	Модуль 8				Диференці йований	Сума
Зм.м. 1		Зм.м. 2				Зм.м. 3		Зм.м. 4			
T1	с/р	T2	с/р	70	100	T3	с/р	T4	с/р	40	100
10	5	10	5					20	10		

Критерії оцінювання інструктивно-технічного матеріалу, сольного виконання

Бали	Бали	Оцінка за національною шкалою	
20-17	10-9	5 (відмінно)	високий рівень виконання творів у відповідності з усіма показниками
16-13	8-7	4 (добре)	рівень виконання творів високий, допускаються незначні помилки, які, загалом, не впливають на якість
12-9	6-5	3 (задовільно)	рівень виконання творів середній, допускаються ряд помилок, які суттєво впливають на якість
8-5	4-3	2 (незадовільно)	рівень виконання творів низький; незнання тексту, мелодії, недотримання вокальних вимог
4-1	2-1	2 (незараховано)	рівень виконання не відповідає жодному із показників

Критерії оцінювання самостійної роботи

Бали	Бали	Оцінка за національною шкалою	
10-9	5	5 (відмінно)	високий рівень виконання пісень шкільного репертуару у відповідності з усіма вимогами
8-7	4	4 (добре)	рівень виконання пісень шкільного репертуару високий, допускаються незначні помилки, які, загалом, не впливають на якість
6-5	3	3 (задовільно)	рівень виконання пісень шкільного репертуару середній, допускаються ряд помилок, які суттєво впливають на якість
4-3	2	2 (незадовільно)	рівень виконання пісень шкільного репертуару низький; незнання тексту, мелодії, недотримання вокальних вимог
2-1	1	2 (незараховано)	рівень виконання пісень шкільного репертуару дуже низький, не відповідає жодному із показників

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
75 – 81	C		
67 – 74	D	задовільно	
60 – 66	E		
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

9. Рекомендована література

Базова

1. Маслій К.С. Грані педагогічної майстерності : навчальний посібник (гриф МОН України, лист від 31.01.2003 р., № 1/П-334) / К.С. Маслій. – Рівне : РДГУ, 2003. – 280 с.
2. Шимко С.Є. Розвиток співацького голосу студентів музичних спеціальностей засобами фонопедичного методу : методичний посібник (гриф МОН України, лист від 09.02.2010 р., № 1/11-644) / С.Є. Шимко. – Кременець, 2010. – 168 с.
1. Швидків М.Л. Навчальний репертуар для баритона в класі постановки голосу : навчальний посібник (гриф МОНМС України, лист від 01.02.2012 р., № 1-11-1245 Ш 355) / М.Л. Швидків. – Кременець: ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2012. – 138 с.

Допоміжна

1. Алиев Ю.Б. Настольная книга школьного учителя-музиканта / Ю.Б. Алиев. – М., 2000.
2. Базиликута Б. Українські пісні та романси [Ноти] / Б. Базиликута. – Львів : Каменяр, 2009. – 101 с.
3. Барвінський В. Колядки і щедрівки для фортепіано зі словесним текстом [Ноти] / упор. О. Смоляк. – Тернопіль : Збруч, 2007. – 24 с.
4. Збірник пісень з акомпанементом для 1-2 класів / упор. Л.М. Єлагіна. – Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2014. – 120 с.
5. Збірник пісень з акомпанементом для 3-4 класів / упор. Л.М. Єлагіна. – Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2013. – 144 с.
6. Емельянов В.В. Развитие голоса. Координация и тренинг / В.В. Емельянов. – М. : Издательство «Лань», 2003. – 192 с.
7. Кириліна І. Пісні для дітей. Випуск 2. [Ноти] / І. Кириліна. – Київ : Мелосвіт, 2003.
8. Кренців Я. Сольний спів. Сопрано : вокально-педагогічний репертуар Фільц / Я. Кренців. – К. : Музична Україна, 2015. – 160 с.
9. Лопатинський Я. Сміються, плачуть солов'ї [Ноти] / упор. М. Логойда – Львів : Спів Митуси, 2010. – 68 с.
10. Лопатинський Я. Солоспіви [Ноти] / Я. Лопатинський. – Львів : Спів Митуси, 2009. – II збірка. – 66 с.
11. Лопатинський Я. Солоспіви [Ноти] / Я. Лопатинський. – Львів : Спів Митуси, 2011. – III збірка. – 72 с.

12. Морозов В.П. Искусство резонансного пения. Основы резонансной теории и техники / В.П. Морозов. – М., 2002. – 512 с.
13. Народи мені, дівчино, сина : пісня Оксани Герасименко на слова українських поетів [Ноти] / упор. О. Герасименко-Олійник. – USA : ALL RIGHTS RESERVED, 2006. – 16 с.
14. Печенюк М.А. Дзвінки голоси. Музична хрестоматія. Пісенний матеріал. 7-ий клас [для шкіл різного типу навчання] : навчально-методичний посібник / М.А. Печенюк. – Тернопіль : АСТОН, 2011. – 106 с.
15. Печенюк М.А. Дзвінки голоси. Музична хрестоматія. Пісенний матеріал. 8-ий клас [для шкіл різного типу навчання] : навчально-методичний посібник / М.А. Печенюк. – Тернопіль : СМП «АСТОН», 2012. – 164 с.
16. Рахчєєв В. Постановка голосу і методика навчання співу / В. Рахчєєв. – Мінськ, 1998. – 210 с.
17. Смик О. Отакі ми є [Ноти] : репертуарний збірник зі словесним текстом / О. Смик. – Луцьк : Волинь. – 2014. – 36 с.
18. Українські колядки для ансамблів бандуристів зі словесним текстом [Ноти] / упор. О. Герасименко-Олійник. – Львів, 2009. – 44 с.
19. Фільц Б. Зацвіла в долині червона калина [Ноти] / упор. О. Хлебнікова. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008.
20. Фільц Б. Золоте весельце. Хори і пісні для дітей мол. шкільного віку [Ноти] / Б. Фільц. – Тернопіль : Астон, 2007.
21. Фільц Б. Солоспіви на вірші Теодори Савчинської-Латик [Ноти] / упор. Уляна Молчко. – Стрий : Щедрик, 2007. – 21 с.
22. Хоролець Т.А. Використання вокальних вправ під час навчання сольного співу / Т.А. Хоролець // Мистецтво в школі. – 2011. – № 4 (28). – С. 2–3.
23. Швидків Г.Р. Українські народні пісні та романси в курсі постановки голосу : навчальний репертуарно-методичний посібник [Ноти] / Г.Р. Швидків. – Рівне : Перспектива, 2005. – 130 с.
24. Шевело Л., Мартиненко Г. Голос мого Полісся [Ноти] / Л. Шевело, Г. Мартиненко. – Львів : Спів Митуси, 2009. – 60 с.
25. Шевело Л. Сміються, плачуть солов'ї [Ноти] / Л. Шевело, Г. Мартиненко. – Львів : Спів Митуси, 2009. – 60 с.
26. Шимко С.Є. Підвищення рівня розвитку співацького голосу студентів педвузу як результат застосування фонетичного методу: методичний посібник / С.Є. Шимко. – Кременець: РВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2005. – 108 с.
27. Шимко С.Є. Теоретичні та методичні основи співу : методичний посібник / С.Є. Шимко. – Кременець : РВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2005. – 84 с.
28. Юцевич Ю. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу : навчально-методичний посібник [для викладачів і студентів, учителів шкіл різного типу] / Ю. Юцевич. – К. : ІЗМН, 2008. – 158 с.

Інтернет-ресурси:

<http://www.classic-music/ru/> – містить такі розділи: „Композитори” (біографії і творчі портрети); „Виконавці” (баяністи, акордеоністи, піаністи, співаки, диригенти та ін.); „Факти” (цікаві та маловідомі факти з життя видатних особистостей); „Інструменти” (енциклопедія старовинних та сучасних інструментів); „Словник музичних термінів”; „Наші проекти” (кращі сайти про класичну музику).